

2021-10-22

Dnr Komm2021/00705/S1985:A

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Remissvar vad gäller betänkandet Nya regler om utländska föräldraskap och adoption i vissa fall (SOU 2021:56) (*ert dnr Ju2021/02514*)

Statens medicinsk-etiska råd (Smer) har fått ovan rubricerade betänkande på remiss.

Statens medicinsk-etiska råd har i uppdrag att belysa medicinsk-etiska frågor ur ett övergripande samhällsperspektiv. Rådet har främst granskat utredningens förslag utifrån ett etiskt perspektiv.

Sammanfattning

Statens medicinsk-etiska råd

- är positivt till att det kommer till stånd en reglering som tydliggör och säkerställer föräldraskap för barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet.
- anser att barnets intresse av rättssäkerhet och trygghet väger tyngre än statens intresse av att motverka surrogatarrangemang i utlandet. Barnet ska inte missgynnas för att det tillkommit genom surrogatarrangemang.
- välkomnar förslaget att ett föräldraskap som har fastställts i utlandet för en icke-födande kvinna i en samkönad relation också ska gälla vid en flytt till Sverige.
- tillstyrker förslaget att det under vissa förutsättningar inte ska krävas samtycke till adoption från den förälder som är vårdnadshavare, eftersom detta säkerställer att situationer inte uppstår, där den genetiske fadern och vårdnadshavaren kan neka den andra tilltänkta föräldern föräldraskap. Det ligger i barnets intresse att tillförsäkras båda sina föräldrar.

- anser att kommersiella surrogatarrangemang som innebär ett otillbörligt utnyttjande av kvinnor i utlandet som inkluderar svenska medborgare bör motverkas, men inte genom åtgärder som innebär negativa konsekvenser för barnen.
- avstyrker förslaget att skillnad görs i fastställande av föräldraskap vad gäller de tilltänkta genetiska föräldrarna utifrån deras kön. Att göra skillnad på genetiska fäder och mödrar är ett exempel där utredaren föreslår skillnader i fastställande av föräldraskap främst för att motverka surrogatmoderskap. I dessa situationer finns det en genetisk relation mellan barnet och det tilltänkta föräldrarna som inte torde behöva fastställas genom adoption.
- anser att barnrättsperspektivet tydligare bör lyftas fram i den fortsatta beredningen, det finns ett alltför starkt föräldrarättsperspektiv i förslagets diskussioner.
- anser att den familjerättsliga regleringen, i grunden måste ses över så att den utgår från barnens behov och rättigheter, därtill bör den göras könsneutral.

Inledning

Utredningens uppdrag har varit att överväga utökade möjligheter att göra utländska föräldraskap gällande i Sverige, med syfte att åstadkomma en ändamålsenlig, jämlik och tidsenlig reglering om föräldraskap i internationella förhållanden. Utredningens direktiv lyfter fram att det är angeläget att alla barn i Sverige har rättsliga företrädare för att undvika att barnet hamnar i en osäker situation, vilket även gäller barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet. Men direktiven säger också att lagstiftningen inte bör anpassas för att underlätta för svenska medborgare att genomgå surrogatarrangemang i utlandet, samtidigt som det är angeläget att regelverket utformas så att det står i överensstämmelse med principen om barns bästa.

I direktiven ryms en intressekonflikt mellan å ena sidan vikten av att säkerställa att barnet garanteras rättsliga föräldrar, å andra sidan att de regler som ska fastställa detta inte underlättar för svenska medborgare att genomgå surrogatmoderskap i utlandet. Dessa intressen är svåra att förena, här ryms en svårlöst värdekonflikt, varför det är förståeligt att utredarens förslag till viss del kan framstå som onödigt krångliga och i vissa fall som motsägelsefulla.

Rådets utgångspunkter

Frågan om surrogatmoderskap väcker ett flertal svåra frågor, medicinska, etiska och juridiska. I en skrivelse till regeringen år 2012 uppmärksammade Smer regeringen på en del juridiska oklarheter som har konsekvenser för barn som tillkommit genom surrogatmoderskap utomlands och deras föräldrar. Rådet ansåg att det var angeläget att dessa juridiska oklarheter skyndsamt reglerades.

Smer har även år 2013 behandlat frågan om surrogatmoderskap i rapporten Assisterad befruktning - etiska aspekter, i vilken rådet tog ställning i frågan om altruistiskt och kommersiellt surrogatmoderskap. Inom det nuvarande Smer finns fortfarande olika uppfattningar kring altruistiskt surrogatmoderskap, medan rådet som helhet är emot kommersiella surrogatarrangemang.

Surrogatmoderskapsfrågan inrymmer grundläggande frågor om, när och i vilken utsträckning samhället ska ta ett ansvar alternativt lägga sig i frågor som kan anses rymmas inom den personliga sfären. I detta remissvar har dock inte ingått att behandla frågan om så kallade altruistiska surrogatmoderskap bör tillåtas i Sverige eller inte.

Smer anser att barnets intresse av rättssäkerhet och trygghet väger tyngre än statens intresse av att motverka surrogatarrangemang i utlandet. Detta oberoende av om de tilltänkta föräldrarna är biologiska, genetiska eller sociala föräldrar.

Såsom framhållits ovan har rådet tagit ställning mot kommersiella surrogatarrangemang och anser att sådana riskerar att leda till ett omoraliskt och otillbörligt utnyttjande av kvinnor och en kommersialisering av fortplantningsprocessen och barnets tillblivelse. Smer anser att det är viktigt att motarbeta denna typ av surrogatmoderarrangemang.

Övergripande synpunkter

Rådet är positivt till att det kommer till stånd en reglering som tydliggör och säkerställer föräldraskap för barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet.

Rådet tar inte ställning till betänkandets samtliga förslag utan ger synpunkter främst på förslag som väcker frågor med etiska dimensioner.

Rådet delar utredningens bedömning att svensk lagstiftning behöver anpassas för att uppfylla Sveriges konventionsåtagande och anpassas efter den utveckling som skett av familjelivet och den internationella rättsutvecklingen, så att den tillgodoser barns rätt till privat- och familjeliv och stämmer överens med principen om barnets bästa.

Smer hade gärna sett att utredningen än tydligare hade utgått från ett barnperspektiv och analyserat och lyft fram varför det utifrån barnets perspektiv är viktigt att processen för fastställande av föräldraskap kan ske effektivt och smidigt utan hinder som riskerar att villkora den viktiga anknytningsrelationen mellan barn och föräldrar. Smer anser därför att barnrättsperspektivet tydligare bör lyftas fram i den fortsatta beredningen, då det finns ett alltför starkt föräldrarättsperspektiv i förslagets diskussioner.

I rådets diskussion har även framkommit att det finns behov av att se över föräldrabalken, eftersom reglerna i föräldrabalken idag utgår mer från föräldrarnas behov än från barnens rättigheter och behov, därtill bör den göras könsneutral.

Avsnittsvisa synpunkter

Kap 6 Föräldraskap efter en flytt till Sverige för barn som tillkommit efter surrogatarrangemang

Smer tillstyrker förslagen som presenteras i kapitel 6. Det är positivt att barn, som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet, och haft sin hemvist/varit bosatta i utlandet och som flyttar till Sverige med sina föräldrar, på ett enklare sätt än tidigare får sina föräldrar rättsligt bekräftade.

Smer välkomnar förslaget att ett föräldraskap som har fastställts i utlandet för en icke-födande kvinna i en samkönad relation också ska gälla vid en flytt till Sverige.

Smer tillstyrker också användandet av beteckningen föräldraskap i stället för moder- respektive faderskap då det svarar mot att familjer i dag kan se olika ut, och därmed blir inkluderande för alla oavsett om man definierar sig som kvinna, man eller icke-binär.

Kap 7 Föräldraskap för barn som tillkommit efter surrogatarrangemang när de tilltänkta föräldrarna har sin huvudsakliga anknytning till Sverige

Smer välkomnar utredningens förslag som syftar till att förenkla reglerna om fastställande rättsliga föräldraskap för barn som tillkommit genom surrogatarrangemang i utlandet.

Smer anser dock att det är en brist att utredningen saknar förslag som förenklar fastställandet av den genetiska moderns rättsliga föräldraskap. Utredaren motiverar sitt ställningstagande med att man gör en skillnad mellan genetiska fäder och mödrar med att surrogatmoderskap inte är tillåtna i Sverige, och att de förändringar utredaren föreslår inte ska uppmuntra till ett kringgående av föräldraskapets regler om föräldraskap, eftersom faderskap och moderskap bestäms olika enligt materiell rätt. Utredaren menar att skillnaden är motive-rad och proportionell till sitt ändamål. Den särbehandling som det kan innebära att även fortsättningsvis hänvisa genetiska mödrar till adoptionsinstitutet är förenlig med artikel 14 EKMR om förbud mot diskriminering, hävdar utredaren. För att behandla genetiska mödrar och fäder olika bör det finnas etiskt relevanta skillnader. Rådet menar att de argument som utredaren presenterar kring att göra skillnad mellan genetiska fäder och mödrar inte är hållbara och proportionerliga till sitt ändamål. Barnet har ett lika stort intresse av att den genetiska modern fastställs som rättslig förälder, likväl som att den genetiske fadern fastställs som förälder, Det finns inte tillräckliga skäl för att motivera att de tilltänkta genetiska föräldrarna behandlas olika i dessa fall. Det framgår tydligt att skillnaden främst motiveras av att regleringen inte ska uppmuntra individer att ingå surrogatarrangemang i utlandet. Vilka konsekvenser denna åtskillnad får för kvinnan i relation till mannen, och anknytningsrelationen mellan modern och barnet analyseras och diskuteras inte i utredningen, vilket är en brist.

Genetiska mödrar hänvisas till närståendeadoption, för det fall det finns en genetisk far som kunnat fastställas som förälder. (Den genetiska modern har medverkat med sina könsceller till att en graviditet har kommit till stånd, hon har inte "donerat" sina ägg till en annan kvinna, utan enbart samtyckt till att en annan kvinna bär hennes befruktade ägg.)

Därtill kan tyckas inkonsekvent att genetiska fäder, som tidigare varit kvinnor, kommer kunna få faderskapet tillstyrkt, men inte genetiska mödrar, som har könsidentiteten kvinna.

Smer anser att ett sådant förhållningssätt till den genetiska modern är otidsenligt och inte i enlighet med barnets bästa. Lagstiftaren bör överväga en könsneutral reglering som talar om föräldraskap och som inte gör skillnad på fastställande av föräldraskap utifrån könstillhörighet.

7.2.3 Undantag i adoptionsregleringen när det krävs för att tillgodose barnets rättigheter och bästa.

Smer tillstyrker utredningens förslag att det under särskilda förutsättningar bör vara möjligt att adoptera ett barn även om vissa av de krav som normalt gäller för adoption inte är uppfyllda.

Samtycke från en förälder som är vårdnadshavare (sid. 247)

Rådet tillstyrker förslaget att det under vissa förutsättningar inte ska krävas samtycke till adoption från den förälder som är vårdnadshavare, eftersom detta säkerställer att den genetiske fadern och vårdnadshavaren inte kan neka den andra tilltänkta föräldern föräldraskap, efter ändrade familjeförhållanden föräldrarna emellan. Det ligger i barnets intresse att tillförsäkras båda sina föräldrar.

Remissvaret beslutades vid ordinarie sammanträde den 22 oktober 2021.

Beslutet fattades av Michael Anefur, Åsa Gyberg-Karlsson, Ulrika Jørgensen, Dag Larsson, Sofia Nilsson, Lina Nordquist och Anton Nordqvist, samtliga ledamöter i rådet. I beredningen av ärendet deltog även Lilas Ali, Göran Collste, Titti Mattsson, Kerstin Nilsson, Olle Olsson, Bengt Rönngren, Nils-Eric Sahlin och Mikael Sandlund, samtliga sakkunniga i rådet.

En arbetsgrupp i rådet, bestående av Åsa Gyberg-Karlsson, Titti Mattsson, Sofia Nilsson, Kerstin Nilsson och Nils-Eric Sahlin har arbetat med framtagandet av remissvaret. Lotta Eriksson, huvudsekreterare, har varit föredragande.

För rådet,

Åsa Gyberg-Karlsson
Ledamot i Statens medicinsk-etiska råd